

Вяра Генова **Парламентарна реторика от древността до днес**

Абстракт: В статията „Парламентарната реторика от древността до днес“ се проследяват исторически ключови моменти от развитието на реториката в народните събрания. Цитирани са изследвания за периоди преди елинската епоха, проследен е разцветът на парламентарната реторика в Древна Гърция и Древен Рим. Акцент се поставя върху периодите, активно разработени в българската научна традиция, включително революционната реторика на Франция и Англия, както и особеностите на комунистическата реторика в СССР и България. Без да претендира за изчерпателност, в статията се резюмира значителна част от достъпната към момента литература. Това дава представа от една страна за историята на парламентарната реторика по същество и от друга страна - говори за научния интерес към темата.

Ключови думи: парламентарна реторика, Народно събрание, история на реториката.

Abstract: "Parliamentary rhetoric from antiquity to today" traces historic milestones in the development of rhetoric in the different parliaments. The article covers the rhetorical patterns before the Hellenistic period, the flowering of Ellada and Rome, the revolutionary rhetoric of France and England, and communist rhetoric in the period 1944-1989. Without being exhaustive, the article summarizes the major part of the currently available literature in Bulgarian. This gives an idea on the history of parliamentary rhetoric, first, and second - show scientific interest in the topic.

Keywords: Parliamentary rhetoric, antiquity, parliament, scientific literature in Bulgarian

Да се разказва сбито за реториката през вековете е трудна задача, която обаче не бива да се пренебрегва. Доводи за това могат да се привеждат много. От становището на Й. Ведър, че „последните 2000 г. не са внесли нови идеи в реториката“ [1], до убеждението на Д. Александрова, че „реториката и историята са свързани още от началото на своето теоретично и научни осмисляне“ и то не как да е, а чрез логографите – античните „спийчрайтьри“ и историци [2], и най-накрая – чрез конкретни примери, актуални и днес [3].

Целта на това изследване не е да се направи пълен преглед на историята на реториката, което както вече отбелязахме, е твърде амбициозна задача. Ние по-скоро ще „претичаме“ набързо през вековната традиция на политическото красноречие. Този поглед може да послужи най-малко в две направления. Първо – като база за по-нататъшни разсъждения за съвременното политическо красноречие. И второ – като обзор на българската научна литература в областта. Именно затова акцент е поставен върху българските изследователи и цитираните от тях чужди автори. Естествено различните периоди не биха могли да се разгледат пропорционално, но стремежът е да се обхванат най-често коментираните в българската реторика периоди, факти и тези, както и да се направят някои заключения относно водещата проблематика.

Редно е да започнем с това, че на български език са издадени основни образци на и за ораторското изкуство на Древна Гърция и Древен Рим [4]. Актуален е и интересът към изследванията на история на реториката [5], което прави миналото на политическата и парламентарната реторика по-обозрими, макар и да липсват фокусирани в тази област разработки.

Красноречието в Древността

Красноречието има своите корени далеч назад в човешката цивилизация. Повечето запазени артефакти са от времето на Древна Гърция, но това далеч не означава, че и в предишни периоди не са познавали и използвали реториката. Едни от основните реторически източници от периода на древните източни цивилизации са свещените книги, записаните или предавани устно митове и др. [6]. Текстовете на предимно военни и дипломатически речи, датиращи от преди времето на Древна Гърция, макар и трудно могат да бъдат открити, посочва В. Руменчев. В своето изследване върху ораторското изкуство на Древния Изток той не успява да открие запазени речи, произнесени пред народни събрания, както и съдебни речи, но открива свидетелства за такива. Най-ранното свидетелство за ефективна политическа ораторска реч се намира в „Епос на Гилгамеш“ и по-конкретно в „Пратеничеството пристигна. Епос за Гилгамеш и Акка“. Предполага се, че речта е произнесена пред първото известно в историята политическо събрание около 2800 г. пр.н.е. [7]. Съществен извод от древния текст е, че властта на владетеля е ограничена, поради което на него му се налага да използва красноречие, за да наложи управленското си решение. Подобни сведения има и при Хетерите, като се предполага, че хетерският

вариант на клинописа е въведен, за да се записват речите на владетеля пред събранието. Съвещателно политическо красноречие се открива и при Омировите гърци в Илиада, в Древен Египет, където фараонът се обръща към съвета на сановниците. В Древен Китай и Древна Индия също така са открити и свидетелства за политическа епидейктика, която съчетава висок стил показни речи, изпълняващи и политически цели. Към тази категория могат да се причислят също епитафиите, панагериците и автопанагериците, политическата епидейктика по повод даване на законодателство, както и плаحوвете и пророчествата, които в определени случаи също изпълняват подчертано политически, идеологически и пропагандни цели. Някои от тези изгубени реторически образци по същество представляват древна или предмодерна парламентарна реторика, тъй като реторическото общуване в част от ситуациите се състои в двустранна реторическа комуникация между владетеля и събрание, оповестява се изработено законодателство (както в съвременния преамбюл), официално се декларират позиции по дадено събитие (каквото е случаят при плаحوвете). Освен условно нареченото парламентарно красноречие в Древния Изток могат да бъдат открити следи и от други видове политическа реторика – дипломатическата с първи исторически сведения от преди III хиляди години пр.н.е. и военно красноречие, датиращо от над II хиляди години пр. н.е.

Гърците приемат за създател на политическото красноречие управникът на Сиракуза Коракс, който през V в. пр. н. е. се прочул с речите си пред Народното събрание [8]. Политическото красноречие възниква като неделима част от самата масова култура на древната атинска демократична държава смята Кирил Василев. „То е вътрешна социална потребност на нейната обществена организация, на механизмите и средствата за поддържане на политическата активност на хората и за управлението на републиката“ [9], предполага той. Нуждата от спечелване на общественото мнение, която се появила заедно с демокрацията, станала причина за разцвета на реториката. Разсъжденията си Кирил Василев илюстрира с примера за реторическия дуел между Демостен и Есхин [10], който представлява двубой между патриотичната реторика и аргумента към „добрата“ публика (народа), разбиран като емоционален призив и апел, основан на общочовешките разбирания за морал [11]. Без значение чия теза печели, общ реторически ефект е прогонването на политическата апатия, налегнала атиняните по това време [12].

Древният Рим наследява реторическите традиции на Елада и там красноречието – политическото, военното и съдебното – достига нов исторически връх. За втори път проработват същите причини, поради които тази наука и практика се развива и в Древна Гърция, а именно – формата на държавно управление. Особен разцвет достига реториката в Рим по време на Републиката. Поради самия обществен интерес към изявите в римския Сенат тя става основно средство за доказване и оборване на противното и е особен израз на комуникативната необходимост. Римските ретори продължават традициите на своите учители гърци, но се стремят да внесат свои почерк и стил. Римската реторика доизгражда Аристотеловата реторическа теория, но почеркът на „римската реторика“ личи и до днес в съдебните пледоарии и политическите дебати. Римските ретори се интересуват не толкова от чистите изразни средства на езика, отколкото от въздействащата сила на словото, която проличава в един комуникативен процес. Римските трактати по реторика третират устната комуникация и дават принципи за отправяне и получаване на съобщението. Главните фигури, които представят римската реторика, са Март Антоний, Цицерон и Квинтилиан [13]. Реториката става значима в римската епоха, а историците – нереторици ѝ обръщат сериозно внимание. Например френският историк Пиер Гримал пише, че реториката е част от средното образование на младежите в Древен Рим, а формирането на оратори е главна цел, тъй като „красноречието е белязало със своя отпечатък целия обществен живот на Рим“. Дори след като властта е преминала в ръцете на императора, дебатите в Курията все още подхранват илюзията на някаква демократичност [14]. В Древна Гърция и Древен Рим красноречието е „професионална практика на политици“ [15]. Говорейки за Цицерон К. Василев изтъква като отличителен белег на римската политическа и съдебна реторика вниманието към формалната логика, което обаче не означава непременно защита на чистата истина, а по-скоро желание да се защити определена правдоподобна теза [16].

Средновековие, Ренесанс и Просвещение

По цялото протежение на средните векове политическата реторика не съществува като сериозна обществена сила. Основната причина за това е монархическата власт, която прави невъзможно разискването на важни социални проблеми. Реториката обаче все пак не изчезва, а се развива в богословското красноречие и омилетиката, и донякъде в дворцовата и философската реторика [17].

И все пак, макар в този период политическото красноречие да е загубило блясъка си, то не е изчезнало съвсем, а съществува под формата на съвещателно и тържествено красноречие по време на народни събори. През XIII – XIV в възникват парламентите на Англия, Германия (Райхстагът), както и местните събрания в някои германски княжества (Ландтезите), които също изискват използването на политическа реторика [18].

През Средновековието политическата реторика остава на по-заден план, но за сметка на това реториката остава трайно свързана с образованието, появяват три нови практически и теоретични направления на реториката – изкуството на проповядването, на писането на писма и на поезията [19].

През XVIII в. реториката взаимодейства с новите идеи на Просвещението по два коренно различни начина. От една страна, реториците използват достиженията на Дж. Лок, Д.Хюм, Русо и Волтер, за да обяснят психологическия феномен на убеждаването. От друга страна, средствата на реториката се използват и в защита на критикуваната религия (заради което и самата реторика често е критикувана) [20]. В същото време реториката остава и средство за популяризиране на знания и придобиване на престиж, особено за желаещите да се занимават с политика [21].

И Възраждането в Русия също пробужда интерес към реториката. Ломоносов смята, че в реториката трябва да се съчетава рационалното и емоционалното, като поставя акцент върху убеждаващата ѝ функция [22]. М. М. Сперански поставя акцента върху произнасянето на речта (actio) [23], а А. Ф. Мерзляков смята, че най-голямото достойнство на речта е разбудянето на страсти, като по своя аналитичен характер неговата реторика напомня античните образци. Мерзляков предлага правила, валидни за всеки вид красноречие, но и такива специално насочени към политическото красноречие, особено добре представено от Демостен и Перикъл. Според препоръките на Мерзляков ораторът трябва да познава добре политическата действителност и да предвижда последствията от политическите си речи, както и „да бъде освободен от користолюбие, от страсти и лични предпочитания, за да не изпадне в безогледна апология“ [24].

Реториката на революцията и промяната. Марксистка и комунистическа реторика и критика спрямо нея

Нов подем политическата реторика получава с епохата на буржоазните революции – най-вече Английската (от 1640 г.) и Френската (1789 г-1794 г.). Сцена на революционните борби е

както парламента, така улиците и в този смисъл можем да говорим за специфично революционно парламентарно и масово-политическо красноречие [25]. Според Б.Нушич Английският парламент е дал „низ големи политически оратори, които са имали безсъмнени и дълбоко влияние върху съдбата на своята държава и са възпитали у английския народ дълбоко вкоренено политическо съзнание“. През време на Френската революция политическото ораторство придобива още по-голямо значение, отбелязва Нушич, като посочва, че ако великите философи, учени и литератори са „подготвили“ духа на Великата френска революция, то той се е „подпалил“ и „разгорял“ именно чрез „живата реч“ на революционерите – оратори. „Колкото повече се е утвърждавал парламентаризмът в Европа, толкова и ораторството придобивало все по-голямо значение, на него започват да се възлагат все по-големи задачи, които то често поема“, заключава сръбският автор. Той не подминава и ролята на политическото ораторство в решаването на социалните проблеми, например отмяната на робството в Северна Америка [26].

Социалистическата (комунистическата) революционна борба също ражда реторически образци. Като идеолози на работническата класа и стратегии на борбата, Маркс и Енгелс са окичени и с титлата „забележителни оратори“. Тази част от историята на реториката заема твърде широко място в книгите, издавани у нас преди 1989 г., като критиката е сериозно повлияна от идеологическите норми на властта [27]. Краткото обобщение гласи, че комунистическата реторика залага на класовата борба, на социалната тематика, отличава се с характерен патос, а според някои идеологически повлияни автори и с „желязната логика на гигантската мисъл“ и „несъкрусима убедителност на аргументацията“ [28]. Марксизмът и ленинизмът разглеждат красноречието като идеологическо оръжие, подчинено на класово-партийния подход, като в същото време се стъпва върху историческото развитие на реториката и античните ѝ корени [29], пишат българските изследователи от преди 1989 г.

Може би поради недостатъчното времево отстояние твърде рядко в българската реторическата научна литература след промените се съдържа обективен анализ на реториката на комунистическата реторика. Този дефицит не само е очакван, разбираем и оправдан, но и отваря поле за работа пред следващите поколения учени, които освободени от политически и идеологически влияния, ще могат да обследват с научна безпристрастност материята. Ако зад желязната завеса критичен анализ на марксистката реторика липсва, то от научен интерес и

нерядко по идеологически причини, западните реторици разработват темата. Традиционна гледна точка са изтъкване на противоречията в марксистката теория, както и идеологията като изразител на партийния интерес и параван за скрити цели [30].

Един от трудовете, достъпни на български благодарение на научната работа на Д. Александрова, е „Реторика и марксизъм“ на Джеймс Они. Они разглежда марксизма като система от концепции, които се стремят да игнорират проблемите на общуването и особено онази форма на стратегическо общуване, познато в западната култура като „реторика“. Според него „политиката не може да бъде сведена до реториката, но бъдещето на всяка социалистическа политика зависи от нейното съюзяване с проблемите на реториката“. Реториката е маргинална тема за К. Маркс, който критикува политиците добри оратори, че защитават егоистични интереси зад речи за социално равенство. Но когато се разглежда отношението на марксизма към реториката, не бива да се пропуска грижата за съдържанието и качеството на марксистката пропаганда и агитация. Подобно на либерализма, марксизмът се отнася с пренебрежение към реториката и политическата дискусия. В опозицията на класическата традиция или „мисията на марксизма като политическа теория“ обаче се крие причината за още по-дълбокия разрив между марксизма и реториката. Той става причина красноречието да не бъде включено сериозно в описаната от К. Маркс и Фр. Енгелс социална система. Затова и според Дж. Они марксизмът се чувства длъжен да прекъсне връзката между теорията на държавното управление и икономиката и реториката, осъществявана чрез ред теоретици (от Изократ, Платон, Цицерон до Лок, Кант, Русо и Бърк, а дори и Адам Смит, който също написва серия от лекции по реторика) [31].

Реториката и парламентарната реторика в България

В България първите публикации на тема реторика се появяват няколко години след Освобождението [32], като някои трудове – например този на А. Тошев от 1901 г. „Ръководство по реторика и красноречие“, са цитирани и анализирани през целия ХХ в.

В периода от Втората световна война до началото на 90-те години на ХХ в. политическата реторика в България и другите социалистически страни е напълно подчинена на марксистко-ленинските принципи. Доминира разбирането, че „реториката и ораторското изкуство са тясно свързани с нуждите на „обществения живот и социалния прогрес, на класовата борба и идеологическата работа“. Антифашистката реториката, която по

своята същност е политическа реторика на конфронтацията, е характерна за този период по идеологически и исторически причини [33].

Следването на тези стандарти е толкова неотклонно, че донякъде се размива разликата в звученето между политическата реч и политическите статии в периодичния печат, например. Като пример за намесата в реторическата наука ще си позволя да цитирам, макар и различен контекст, фрагмент от книгите на Й. Ведър, който описва как проф. д-р ген. Евгений Александрович Ножин успява да пригоди трудовете на Пол Сопер към социалистическата реалност. Сред основните групи източници за материалите за ораторската реч Ножин посочва: „Трудовете на класиците на марксизма-ленинизма като идейно-теоретическа база за публичното изказване. Работа с произведенията на класиците на марксизма-ленинизма в периода на подготовката на речта. Личните знания и опит на оратора като средство за емоционално въздействие върху аудиторията. Използването на личните контакти в ораторското творчество на В.И.Ленин (...)” [34].

Както се вижда от приведеня пример в този период, идеологията твърде силно е повлияла дори теоретичните проблеми в реториката, какъвто е подготовката на оратора. Въпреки това работата на учените през тези десетилетия не бива да се пренебрегва. В много случаи тя се е превърнала в стабилна теоретична основа, приложима и днес, поради което научна литература от този период също намира, макар и ограничено място, в текста на дисертационния труд на автора на тази статия.

„Политическата реторика достигна в България голям размах по време на деветосептемврийската историческа победа, както и в следващия период на бурните социални преобразования до 1948-1950 г.” пише К. Василев в книгата си „Красноречието” (1989). Скоро революционният и ораторски плам охлажда, за което изследователят вижда няколко причини, след които „стандартизацията на мисълта, паниката, че ораторът може да допусне идеологическа грешка, недостатъчно предварително разясняване от страна на партията на провежданите мероприятия, формализмът на пропагандата, видим най-вече в количеството, а не в качеството на извършената идеологическа работа, включително ангажиране на все повече хора без необходимите качества и опит в лекционната дейност. След своеобразната реставрация на „ленинските принципи” настъпва повишаване на „актуалното ценностно значение на реториката, преди всичко на идеологическата, политическата и научната реторика”. Причина за този нов подем е ефективността на ораторското изкуство като

средство за въздействие на масовата психика, посочва Василев [35].

След 1989 г. в българската реторическа школа постепенно навлизат достиженията на западноевропейските и американските изследователи. На тази база, реторическото наследство от преди промените и благодарение на своите нови разработки българските автори развиват различни области от реториката. Например В. Руменчев концентрира дейността си в областта на съдебната реторика, И. Мавродиева изследва проявите на реториката в интернет пространството [36], Д. Александрова подхожда от историческа гледна точка към реториката, М. Ботева се концентрира върху теория на аргументацията, Ц. Кулевски изследва бизнес реториката. Не липсва интерес и изследването на древните реторически образци (В. Руменчев, В. Радева, Л. Методиева). Не на последно място появата на многопартийно народно събрание и възраждането на реалния политически плурализъм водят до разцвет в изследванията на политическата и парламентарната реторика, като основните разработки в това направление са дело на Л. Методиева [37].

Историята на реториката преживява множество подеми и спадове, но винаги може да се разглежда в тясна връзка с историята на политиката. Редица автори отбелязват неразривната връзка между реториката и демокрацията. Според К. Василев реториката съществува тогава когато има „ситуация на избор“. Без избор тя замира и става „панатейк на монарха, на господаря и тържествена церемониална прослава на угнетяващия страната политически режим“ [38]. Теорията за правопрпорционалната връзка между демокрацията и ораторското изкуство обаче не бива да се елементаризира до причинно-следствена връзка, смята В. Руменчев, според когото акцентът трябва да е по-скоро върху типа и формата на държавно управление в комбинация с политическия режим [39].

Бележки под линия

[1] Ведър, Й. (1992) Фрагменти от лекциите за специализанти по реторика и ораторско изкуства. с. 5.

[2] Александрова, Д. (2008) Основи на реториката. с. 216.

[3] В главата „Реторика и демагогия“ К. Василев по друг повод привежда следния пример с изказвания на лидера на Демократическата партия Михаил Такев по време на кампания през 1908 г. в Трън: „Ще махнем всички монополи, ще унищожим акцизите и беглика... Ще намалим войската...Ще поставим държавния глава на място... Ще намалим чиновническия

персонал... Народът ще почувства ... благоденствие". По темата виж: Василев, К. (1989). Красноречието. с. 287.

[4] Например: Аристотел. (1993) Реторика.; Псевдо-Аристотел. (2004) Реторика към Александър; Цицерон, М. Т. (1992) За оратора.; Цицерон, М. Т. (2008) Избрани речи.; Квинтилиан. (1999) Обучението на оратора. и др.

[5] Например: Руменчев, В. (2004) Ораторското изкуство на Древния Изток; Методиева, Л., Перно, Л. (2010) Нови изследвания по история на реториката. и др.

[6] Руменчев, В. (2004) Ораторското изкуство на Древния Изток. с. 7 и сл.

[7] Събранието било двукамерно, с горна камара - съвет на старейшините и долна камара - общ съвет, в които можели да участват всички граждани от мъжки пол, които били способни да носят оръжие. По темата виж: Румянчев, В. (1992) Ораторското изкуство на Древния Изток. с. 235 и сл.

[8] Александрова, Д. (2008) Основи на реториката. с.74.

[9] Василев, К. (1989). Красноречието. с. 4-75.

[10] Есхин (Aischinees) от Атина (389-314 г. пр.н.е.) е старогръцки оратор и политик, поради бедността си не посещава реторски школи, но се учи от практиката, спомогнат от професията си на актьор, която упражнява известно време, определян като промакедонист; Демостен (Dēmōsthénēs) от Атина (384-322 г. пр.н.е.), известен държавник и оратор, учил при Платон, Изократ и Тукидид, често определян като защитник на отечеството. В периода 346-330 г. пр.н.е. двамата разменят речи, които днес исторически източници за отношенията между Гърция и Македония от този период. Докато при първия процес, организиран от Демостен, печели Есхин, при втория, организиран от Есхин, резултатът се обръща.

По темата виж: История на Атина. Антимакедонизъм и Македонизъм.

<<http://www.bg-history.info/smf/index.php?topic=1900.35;wap2>> , публикувано на 09.6.2011 г., посетено на 6.09.2011 г.

[11] За ad populum виж Ботева, М. (2008) Речник по реторика. 150 аргумента за оратора. с. 57-58.

[12] Василев, К. (1989). Красноречието. с. 78-84.

[13] Радева, В. (2000) Реторика. с. 27-28.

[14] Гримал, П. (1999) Животът в древния Рим. с. 77-78.

[15] Радева, В. (2000) Реторика. с. 29-30.

[16] Василев, К. (1989). Красноречието. с. 95.

[17] Реториката през Средновековието е подчинена на нуждите на църквата, поради което по това време се развива активно

богословската реторика, като през класическата християнска древност въпросът за съдържанието е бил основен, то едва през XV и XVI век богословите започват да пишат трактати, насочени към реторическите правила. По темата виж: Радева, В. (2000) Реторика. с. 32-39; Особено в периода на абсолютизма, разцвет преживяват и дворцовата и философската реториката. По темата виж: Василев, К. (1989). Красноречието. с. 104 -113.

[18] Тук трябва да се припомни изследването на В.Руменчев върху реториката на Древния Изток, което показва, че в авторитарните общества политически задачи в някои случаи изпълняват и епидейтически реторически произведения. По темата виж: Руменчев, В. (2004) История на ораторското изкуство. с. 45-46; Тоцева, Я. (2006) Реторика. с. 30.

[19] Александрова, Д. (2008) Основи на реториката. с. 159 -170.

[20] Р. Декарт, Дж. Лок и Кант проявяват негативно отношение към богословската реторика и красноречието, схващано като словесна еквилибристика, и одобряват реториката, основана на логиката. По темата виж: Радева, В. (2000) Реторика. с. 39-43.

[21] Между 1500 и 1600 година във Великобритания се наблюдава разцвет на интереса към класическата реторика. Наред с другите промени на XVIII в. в университетите започва и приемането на повече жени, а урбанизацията увеличава броя на хората, които желаят да се издигнат и поради това следва да придобият поведение на „джентълмен“ или „лейди“ и правилна дикция. В резултат от тези процеси в края на века и началото на XIX в се появяват различни движения, продукт на обвързването на реториката с образованието, като „движението за красноречие“. За това допринася и фактът, че британското общество е сравнително прогресивно в сравнение с други европейски общества от същия период. Така кафенета и клубове се превръщат в терен за дебатиране като в публичните събирания вземат участие представители на различни социални класи, а не на последно място и жени. Към упражняващите различни професии, включително в областта на политиката, се поставя изискването да са добри публични оратори. Практическата необходимост от красноречие става причина латинският да бъде в голяма степен изместен и реториката „да проговори“ на съответния национален език. По темата виж: Александрова, Д. (2008) Основи на реториката. с. 170-190.

[22] Василев, К. (1989). Красноречието. с. 24; Радева, В. (2000) Реторика. с. 46 .

- [23] Петият дял на реториката – произнасянето на речта. По темата виж: Александрова, Д. (2006) *Метаморфози на реториката през ХХ в.* с. 16.
- [24] Радева, В. (2000) *Реторика.* с. 49-51.
- [25] Мирабо обявя начало на революцията с импровизирана реч в парламента. Водачите на Френската революция (Мирабо, Дантон, Марат, Робеспьер и др.) издигат „политическото ораторско изкуство на голяма висота като реална психическа действена сила“. В романа си „93-та година“ Виктор Юго пише, че революцията има три глави: едната говори – Робеспьер, другата реве – Дантон, а третата хапе – Марат. По темата виж: Василев, К. (1989). *Красноречието.* с. 121-124.
- [26] Нушич, Б. (2010) *Реторика.* с. 23-38.
- [27] Например: Василев, К. (1989) *Красноречието.* с. 133-157; Иванов, В. и колектив. (1989) *Основи на реторическото изкуство и др.*
- [28] Василев, К. (1989). *Красноречието.* с.134.
- [29] Иванов, В. и колектив. (1989) *Основи на реторическото изкуство, Авторски колектив.* София, 1989. с. 13-14.
- [30] Artz, L., Macek, S., Cloud, D. L. (2006) *Marxism and Communication studies the point is to change it. Media and Culture.* pp.5; Medhurst, M. J. (et al). (1997) *Cold War Rhetoric: Strategy, Metaphor and Ideology.* pp 131-132.
- [31] Александрова, Д. (2008) *Основи на реториката.* с. 207-210.
- [32] Например Д.Чинтулов със своите ръкописни учебници по реторика; Ф.Велев с „Кратка реторика“ - 1873 г.; Т.Шишков с „Елементарна словесност в два курса“ – 1873 г., Ст.Соколов със „Сборник ораторски речи“ - 1892 г., А.Тошев с „Риторика и красноречие“ и др. По темата виж: Харизанова, О. (2000) *Парламентарна реторика.* с. 25.
- [33] Василев, К. (1989). *Красноречието.* с. 291-300.
- [34] Ведър, И. (1992) *Фрагменти от лекциите за специализанти по реторика и ораторско изкуства.* с. 9-10.
- [35] Василев, К. (1989). *Красноречието.* с. 15-17.
- [36] Мавродиева, И. (2010) *Виртуална реторика. От дневниците до социалните мрежи.* и др.
- [37] Методиева, Л. (2002) *Парламентарна реторика.* София. 2002 и др.
- [38] Василев, К. (1989). *Красноречието.* с. 87, 119, 132-133.
- [39] Руменчев, В. (2004) *Ораторското изкуство на Древния Изток.* с.123 и сл.

Библиография

- Александрова, Д. (2006). *Метаморфози на реториката през XX век.* София: УИ „Св.Климент Охридски“.
- Александрова, Д. (2008). *Основи на реториката.* София: УИ „Св.Климент Охридски“.
- Аристотел. *Реторика.* (1993). Ничев, Александър (прев.) София: Софи-Р.
- Ботева, М. (2008). *Речник по реторика. 150 аргумента за оратора.* София: Парадигма.
- Василев, К. (1989). *Красноречието.* София: УИ „Климент Охридски“.
- Ведър, Й. (1992). *Фрагменти от лекциите за специализанти по реторика и ораторско изкуства.* София: УИ „Св. Кл. Охридски“.
- Гримал, П. (1999). *Животът в древния Рим.* София: Одри.
- Иванов, В и колектив. (1989). *Основи на реторическото изкуство.* София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Квинтилиан. (1999). *Обучението на оратора.* Макарий Порталски (прев.). София: Софи-Р.
- Мавродиева, И. (2010). *Виртуална реторика. От дневниците до социалните мрежи.* София: УИ "Св.Климент Охридски".
- Методиева, Л., Л. Перно. (2010). *Нови изследвания по история на реториката.* София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Методиева, Л. (2002). *Парламентарна реторика.* София: Албатрос.
- Нушич, Б. (2010). *Реторика.* Мариета Дикова (прев). София: Сиби.
- Псевдо-Аристотел. (2004). *Реторика към Александър.* Гочев, Николай (прев). София: СОНМ.
- Радева, В. (2000). *Реторика.* София: ИК „Б-М“.
- Руменчев, В. (2004). *Ораторското изкуство на Древния Изток.* София: УИ „Св. Климент Охридски“
- Тоцева, Я. (2006). *Реторика.* Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“.
- Харизанова, О. (2000). *Парламентарната реторика на българския преход.* София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Цицерон, М. Т. (1992). *За оратора.* Паси, Исак (състав.). София: УИ „Св.Климент Охридски“.
- Цицерон, М. Т. (2008). *Избрани речи.* Атанасова, Искра; Йорданова, Лили (авт.). София: Изток-Запад.
- Artz, L., S. Macek, D. L. Cloud. (2006). *Marxism and Communication studies the point is to change it.* New York: Media and Culture. V.8..
- Medhurst, M J (et al). (1997). *Cold War Rhetoric: Strategy, Metaphor and Ideology.* MSU Press. Michigan: East Lansing.
- История на Атина. Антимакедонизъм и Македонизъм.
<<http://www.bg-history.info/smf/index.php?topic=1900.35;wap2>>
публикувано на 09.6.2011 г., посетено на 6.09.2011 г.

Представяне

Вяра Генова е докторант в катедра „Реторика“ на СУ, направление gender реторика. Като бакалавър по медийна икономика (УНСС) и магистър по политически мениджмънт (катедра Политология, СУ) и електронни медии (ФЖМК), научните ѝ разработки са в сферата на on-line медиите, приложението на новите технологии в институционалния и политическия PR, политическия процес през призмата на gender.

Автор е на статиите „Интернет: нов живот на институционалните издания“ (2009), „Жените в политиката – актуални дебати“ (2010); „Стереотипи в реториката за „първите дами““ (2011) и др.

Наред с научната си дейност Вяра Генова работи в сферата на институционалния PR и медиите.

Контакти: viaratg@abv.bg